

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,
д.е.н., професор, Національна академія внутрішніх справ

До проблеми вихідної моделі вітчизняного державного управління

У статті розглядаються особливості вихідної моделі державного управління в Україні, розвиток якої за сучасних умов обумовлює значні проблеми управління – глибоко дисфункціональний його розвиток по відношенню до моделей, існуючих у розвинутих країнах.

Ключові слова: вихідна модель управління, карально-експропріаційна модель, паразитарний стан еліти суспільства, дегенерація правового захисту, «тавро бездержавності», синкретизм влади і елітного бізнесу.

В статье рассматриваются особенности исходной модели государственного управления в Украине, развитие которой в современных условиях обуславливает значительные проблемы управления – глубоко дисфункциональное его развитие по отношению к моделям, которые существуют в развитых странах.

Ключевые слова: исходная модель управления, карательно-экспроприационная модель, паразитарное состояние элиты общества, дегенерация правовой защиты, «клеймо безгосударственности», синкретизм власти и элитного бизнеса.

In Article discusses the features of the original model of public administration in Ukraine, whose development in modern conditions leads to significant management problems – deep disfunktsionalnoe its development in relation to the models that exist in developed countries.

Keywords: original model of governance, punitive expropriation model parasitic state elite society, degeneration of legal protection «stigma of statelessness», syncretism authorities and business elite.

Постановка проблеми. Пошук історичних причин сучасних проблем деградації державного управління слід виводити з особливостей становлення вихідної його моделі, особливостей формування генотипу чинників кризової його деформації (по відношенню до розвинутих моделей управління). Процеси тінізації, деградації соціально-економічних процесів, розвиток чинників кризової деформації державного управління обумовлюють необхідність вивчення сутності сучасних домінуючих інституційних впливів, у тому числі постімперських, необхідність пошуку засобів їх обмеження.

Необхідність протидії тіньовій економіці та корупції знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актах держави, таких як Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 роки (схвалена Указом Президента України від 21.10.2011 №1001), Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, №84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, №1615/2005), постанови Кабінету Міністрів України з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання, цілий ряд відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних дослідників тіньової економіки належать праці В.Д. Базилевича, А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, С.О. Коваленка,

І.І. Мазур, В.О. Мандибури, В.М. Поповича, О.В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових, кримінально-правових, кримінологічних аспектів протидії тіньовій економіці зробили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час у зв'язку з недостатнім системним вивченням явища тіньової економіки, причин її існування та розвитку потребують подальшого вивчення, зокрема, тіннізаційні властивості первинної, вихідної моделі державного управління, яка у подальших історичних своїх метаморфозах має великий потенціал тіннізації.

Метою статті є подальший дискурсивний розвиток вивчення сутності причинного комплексу тіннізаційного потенціалу існуючої моделі державного управління, його сучасних декомпозицій, деформаційного його генотипу.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Конституцією України наша держава визначена як «демократична, соціальна» [1, с. 4], що накладає на неї високі зобов'язання відносно стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку. Натомість реальна економічна модель розвитку ще далека від стандартів демократичної та соціальної, а функції держави відрізняються відірваністю, сепаратизмом влади від потреб широких верств народу, надлишковою жорсткістю фіскальної та каральної систем, спадковим по-тягом, зокрема, до зростання розшарування доходів населення. Так, за даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), сьогодні у світі спостерігається найбільше за останнє півстоліття розшарування населення на багатих і бідних [2]. Тенденція зростання доходів багатших верств населення та одночасного зубожіння бідних посилюється: перші стають ще багатшими, а другі – ще біднішими, маючи різний прояв по країнах.

В Європейському Союзі лідером за швидкістю розмежування населення на багатих та бідних стала Великобританія: 10% її найзаможніших громадян отримують у 12 разів більше доходів, ніж 10% найбіднішого населення країни. Подібною є ситуація в Італії, де співвідношення доходів багатих і бідних становить 10:1. У Німеччині, Данії та Швеції – 6:1 (для порівняння: у 1980-х роках воно було 5:1). Найгостріше проблема розшарування населення стоїть у країнах із ринками, що розвиваються. Так, у Бразилії, Росії, Індії та Китаї доходи багатіїв у 50 разів перевищують доходи бідних [3]. Щодо України ОЕСР дослідження не проводила, але за експертними оцінками цей показник ще гірший.

Держава починається з освоєння абстракції спільного інтересу, що підноситься над інтересами приватними і груповими, над інтересом локальних спільнот та окремих людей, які входять до цих спільнот. Спільний інтерес – це безпека, захищеність від зовнішніх загроз і внутрішній порядок у широкому розумінні слова (неспроможність забезпечити порядок і спонукала новгородців, якщо судити за літописним свідченням, запросити варязьких князів). Але щоб такий інтерес не лише правителями, а й ширшим колом людей, які становлять, говорячи сучасною мовою, владну еліту. Для цього, своєю чергою,

подібних людей у суспільстві має бути достатня кількість, а влада повинна мобілізувати їхню енергію та здібності. Іншими словами, йдеться про мобілізацію особистісних ресурсів для обслуговування державних потреб, причому в історичному середовищі, де домінувала архаїчно-колективістська родоплемінна доособистісна культура [4, с. 355].

Натомість в Україні діє довгостроковий (багатовіковий) тренд, згідно з яким вихід із чергової економічної кризи суттєво погіршує засади майбутнього розвитку: звужується та обмежується внутрішній сукупний попит населення як основи сучасної економіки, її стабільного розвитку; стискається система самоврядування, відбувається надлишкова централізація та паразитарно розростається бюрократична вертикаль управління, що все більше віддаляє центри прийняття державних рішень від народу, натомість сучасні процеси в розвинутих країнах переважно інтенсифікують горизонтальні зв'язки; державні рішення мають закритоклановий, тіньовий характер, діяльність державно-владної системи та афілійованих до неї структур набувають тіннізуючого тиску, що виводить за межі правового поля діяльність зростаючих контингентів членів суспільства тощо. У черговий раз загострюється стрижнева проблема розвитку українського суспільства – відсутність ефективної національної еліти. У зв'язку з існуванням цього тренду виникає потреба пошуку дискурсивної вихідної матриці, вихідної моделі у системі управління державою, яка циклічно нагадує про своє існування суттєвими деформаційними наслідками.

Принцип як вихідний пункт теорії є, своєю чергою, першим і найбільш загальним визначенням ідеї. Але він формулюється у формі найбільш загального та вихідного теоретичного поняття (категорії), змістом якого виступає найбільш загальний закон, що виявляє субстанціональне відношення предмету дослідження.

У русі єдиної субстанції даної предметної галузі знаходиться логічна основа єдності всіх понять (категорій) теорії, що зв'язані між собою її вихідним принципом. Інші принципи теорії виконують методологічну функцію подальшої конкретизації ідеї, є основою окремих розділів теорії, її відгалужень.

Метод сходження від абстрактного до конкретного передбачає після встановлення предмету науки перехід до виділення вихідної генетичної й структурної «клітинки» предмета дослідження, а також вибору початкового пункту аналізу і викладення сутності самої цієї «клітинки». На наш погляд, вихідна категорія теорії дисфункції державного управління в країні повинна бути «клітинкою» предмету, яка відбиває відношення (взаємозв'язок) загального (загальної субстанції) і окремого. Вона за своєю структурою являє собою, таким чином, відносну єдність протилежностей, «елементарну конкретність». Завдяки цьому з вихідної категорії теорії стає можливим виведення більш складних, синтетичних понять і законів.

Такою вихідною категорією (моделлю) теорії державного управління, на наш погляд, як результат наукової гіпотези, є категорія «державне управління з урахуванням національ-

них особливостей України в умовах трансформаційних процесів». Вона є результатом завершальної категорії попередньої економічної теорії, але остання стає вихідною категорією лише тоді, коли досягає достатнього ступеня узагальнення та поглиблюється до розуміння субстанції. Як загальне чи всезагальне тут виступає така сторона (субстанція) визначеної вихідної категорії, яка присутня в кожному досліджуваному явищі дійсності і є визначальним по відношенню до всіх інших сторін або властивостей цих явищ.

Особливостями структури вихідної моделі державного управління пам'яті з послаблення, дегенеративності, неповноспроможності державного управління, що зрештою призвело до занепаду Київської Русі, була наявність відношення до жителів країни як до мешканців фактично окупованої країни, а самих суб'єктів державного управління – як окупаційного режиму. Це зв'язано з тим, як відмічає А.В. Свідзинський [4, с. 354–366], що вже рання історія східнослов'янських племен засвідчила, що виходячи із внутрішніх та зовнішніх особливостей своїми силами виробити структури, потрібні для ефективної державної самоорганізації, ці племена були не здатні. Лише поява добре організованих і воєвничих загонів зі Скандинавії стимулювала державотворчі процеси, при цьому центром їх формування стала Наддніпрянщина завдяки економічному чиннику – дедалі більшому освоєнню водного шляху «з варяг у греки», який значною частиною йшов Дніпром. У результаті виникла Київська Русь, яка об'єднала раніше розрізнені племена. Завдяки вигідному географічному розташуванню і воєвничій енергії князів зрештою Київська Русь набула навіть форми імперії, але у зв'язку з подальшим все більшим розчиненням скандинавського елемента в слов'янському середовищі вона постала перед проблемами державотворчого характеру, які стали суттєвою складовою генотипу українського суспільства. При цьому перед великим князівством виникла низка принципово нових питань: 1) легітимізація влади, поширеної на всі праукраїнські князівства (всю Київську Русь); 2) способи передачі цієї влади нащадкам; 3) методи збору данини з малих князівств; 4) формування дружини великого князя і його стосунків з дружинниками; 5) встановлення єдиних принципів управління в усій державі.

Основним методом розв'язання зазначених проблем великі князі обрали війну із зовнішніми ворогами з метою розширення підвладних територій і їх грабунку. Найбільшою мірою це стосується перших князів: Олега, Ігоря і особливо Святослава.

Важливою рисою мілітаристської політики держави стало спрямування її не тільки на зовнішніх ворогів, але й трансляція її на жителів самої Київської Русі, практикувалося навіть перетворення власних жителів на рабів, яких продавали в інші країни, а у війнах між окремими князівствами чи між київським князем та бунтівними князівствами почали практикуватися запрошення в якості підмоги ворожі Київської Русі кочові племена.

Культурне піднесення Київської Русі набуло значної сили за Ярослава, однак спроби правової регламентації життя значно відставали від тих стандартів, які в розглядувану добу формувалися в Західній Європі. Зародки писаного права хоча і з'явилися («Руська правда» та ін.), але вони стосувалися конкретних осіб і конкретних вчинків (ситуативний характер законів). Натомість не було ґрунту для правової регламентації стосунків між абстрактними представниками станів, що відрізняло руське право від того, яке виникало у Західній Європі, де формувався феодальний устрій. Не склалося також земельне право: землі було багато, а продуктивність її була мала, вона цінувалася лише селянами, а не військовою елітою, пріоритетом якої була військова здобич. Через це стан великих землевласників, як на Заході, не формувався. Князі «володіли» землею, але не брали участь у землеробстві, «володіння» зводилося лише до права (теж письмово не регламентованого) отримання данини. Збагачення князів та дружини у грабіжницьких війнах відкривало для них більше можливостей, ніж за умов миру. Із загальною слабкістю правових засад життя був пов'язаний зокрема такий потужний негативний чинник, як відсутність чи, власне, фактичне недотримання процедури престолонаслідування за старшинством. Уже Володимир отримав київський престол з порушенням, унаслідок військової перемоги над своїми братами. У подальшому війни за київський престол, що посилювалися після Володимира Мономаха, а також міжусобні війни між братами за окремі князівства, призвели до занепаду Київської Русі ще до приходу татаро-монголів, і, звичайно, неспроможність князів об'єднатися для відсічі завойовникам стала прямим наслідком внутрішнього розбрату.

Підсумовуючи, можна твердити, що державність Київської Русі хоч в основному склалася, все ж таїла певні недоробки, про які щойно йшлося, і які, особливо в екстремальних ситуаціях, виявляли слабкість усього державного організму.

Таким чином, на ранніх стадіях формування держави відбулося становлення жорсткої карально-фіскальної її системи, з високим рівнем позаправових форм діяльності, відсутністю ефективної, якісної еліти. У подальшому ця модель постійно відтворювалася, конкретизуючи у певних історичних умовах розлом інтересів влади та народу.

При дослідженні механізмів відтворення вихідної матриці державної організації життя за цих умов, зокрема деформуючого тінізаційного впливу імперської організації на «мале» суспільство особливої уваги потребує аналіз тінізаційного потенціалу її «кадрової» політики, особливий спосіб формування місцевої еліти. Так, набагато простіше й ефективніше імперія розширюється за допомогою розбещення аристократії імперських провінцій з моделлю «солодкого життя» власних верхів. Для цього використовується найширший комплекс заходів імперського (постімперського) впливу – освітньо-виховних, інформаційних, агентурних, культурологічних, релігійних, політичних, фінансових, психологічних тощо.

Створення у 1923 році номенклатури – нового елітного стану, який поєднав у масштабі країни кадри управління в єдину, підпорядковану центральній владі силу, що не мала природних механізмів зв'язку із суспільством, – цей зв'язок був обмежений соціальною пам'яттю лише одного покоління, це створення не передбачало механізмів захисту традиційних цінностей суспільства – сам захист мав ідеократичний характер, що заперечувало і всіляко обмежувало соціальну пам'ять суспільства. Така еліта була приречена на швидке переродження у суто паразитичний стан. За цих умов успадкування прав і привілеїв розбещує вищі стани, відбувається дегенерація еліти. Війни і потрясіння затримують цей процес, частково активізують соціально значущі прояви діяльності еліти, але в більш сприятливий час, коли посилюються зовнішні зв'язки, процес виродження прискорюється.

Жорсткий карально–загарбницький характер мала вихідна модель з державного управління за радянської доби: карально–експропріаційний характер самої революції 1917 року, військового комунізму, найпотужнішого вивозу культурно–історичних, релігійних цінностей за кордон, так званої колективізації села разом зі знищенням селянства, національної інтелігенції, репресій, голодомору тощо. Експропріаційний характер мали і процеси «входження» вітчизняної економіки у ринок: приватизація, роздержавлення, інфляція, створення паразитарної елітної економіки [5, с. 234–271] тощо.

У ті, на жаль, короткі історичні періоди величч українського народу, коли вдавалося вийти за обмежене коло вихідної матриці, подолати «тавро бездержавності» (формулювання Б. Цимбалістого) і на чолі країни постати представникам справжньої національної еліти, тоді, навіть за самих несприятливих умов, країні вдавалося зробити напрочуд багато.

Так, попри всі ці несприятливі обставини Українська Держава за час Гетьманату П. Скоропадського домоглася значних успіхів у розвитку економіки, міжнародної торгівлі, стабілізувала фінанси і наповнила казну, здобула міжнародне визнання (її визнали понад 20 країн світу). Вона провела тяжкі переговори про делімітацію кордонів з Росією, організовувала активно діючу службу підтримки правопорядку та внутрішньої безпеки. Видатну роль в останньому відіграв міністр внутрішніх справ Ігор Кістяківський.

Але найбільш вражаючі досягнення були здобуті у сфері культури, зокрема в організації науки і освіти. Була утворена Українська академія наук, відбулося відкриття в Києві першого Державного українського університету, а згодом другого Українського університету в Кам'янці–Подільському. Передбачалося відкриття українських університетів в інших містах. Тоді ж «Просвіта» та Земство заснували в Полтаві Історично–філологічний факультет. Засновано Державний український архів, в якому мали бути зосереджені документи історії України, перевезені з архівів Москви та Петрограда; засновано Національну галерею мистецтва, Український історичний музей та Українську національну бібліотеку, яка зростала з надзвичайною швидкістю. Наприкінці геть-

манської доби в цій бібліотеці було вже понад 1 млн. книжок, серед них багато унікалів, стародруків і т.п. Кількістю та якістю книжок Національна бібліотека могла конкурувати з кращими бібліотеками Європи.

Сучасна політична та економічна еліта, яка представляє інтереси адміністративно–економічних груп, поставлена перед проблемою: як гарантувати стабільність та недоторканість бізнесу і власності як від нових переділів, так і надмірного втручання влади, побудованій на синкретизму (нерозчленованості) влади від елітного бізнесу. Частина сучасного елітного сектора розуміє довгострокові переваги правових гарантій над силовими і готова грати за правилами та встановлювати ці правила. Бізнес–групи елітного сектора, зорієнтовані на західні ринки, мають потребу легалізації капіталів та ведення бізнесу на цивілізованих засадах; зорієнтовані на національний ринок – потребу у підвищенні платоспроможності населення та внутрішніх суб'єктів господарювання, що, у свою чергу, передбачає обопільну детінізацію доходів елітних та ординарних структур.

Серед високих державних службовців є представники, здатні чинити опір процесу синкретизації влади, його певному обмеженню та введенню у кероване річище. Спостерігається також хоч і слабка, але постійна тенденція до омолодження пострадянської еліти, посилення в колі нової еліти антигібридизаційних (антисинкретичних) владних тенденцій.

Отже, сама логіка економічних та суспільно–політичних процесів створює можливість обмеження паразитарних явищ, вибору еліти на користь соціально ефективного розвитку, забезпечення рівня країни на передових позиціях у світовому співтоваристві.

Висновки

В Україні діє довгостроковий (багатовіковий) тренд, згідно з яким звужується та обмежується внутрішній сукупний попит населення як основи сучасної економіки, її стабільного розвитку; стискається система самоврядування, відбувається надлишкова централізація та паразитарно розростається бюрократична вертикаль управління, натомість сучасні процеси в розвинутих країнах переважно інтенсифікують горизонтальні зв'язки, що все більше віддаляє центри прийняття державних рішень від народу; державні рішення мають закритоклановий, тінювий характер, діяльність державно–владної системи та афілійованих до неї структур набувають тінізуючого тиску, що виводить за межі правового поля діяльність зростаючих контингентів членів суспільства тощо. У черговий раз загострюється стрижнева проблема розвитку українського суспільства – відсутність ефективної національної еліти. У зв'язку з існуванням цього тренду виникає потреба пошуку дискурсивної вихідної матриці, вихідної моделі у системі управління державою, яка циклічно нагадує про своє існування суттєвими деформаційними наслідками.

Особливостями структури вихідної моделі соціальної пам'яті з послаблення, дегенеративності, неповноспромож-

ності державного управління, що зрештою призвело до занепаду Київської Русі, була наявність відношення до жителів країни як до мешканців фактично окупованої країни, а самих суб'єктів державного управління – як окупаційного режиму.

Важливою рисою мілітаристської політики держави стало спрямування її не тільки на зовнішніх ворогів, але й трансляція її на жителів самої Київської Русі, практикувалося навіть перетворення власних жителів на рабів, яких продавали в інші країни, а у війнах між окремими князівствами чи між київським князем та бунтівними князівствами почали практикуватися запрошення в якості підмоги ворожі Київської Русі кочові племена.

У ті, на жаль, короткі історичні періоди величі українського народу, коли вдавалося вийти за обмежене коло вихідної матриці, подолати «тавро бездержавності» і на чолі країни постати представникам справжньої національної еліти, навіть за самих несприятливих умов, країні вдавалося зробити напрочуд багато.

Сучасна політична та економічна еліта, яка представляє інтереси адміністративно-економічних груп, поставлена перед проблемою: як гарантувати стабільність та недоторканість бізнесу і власності як від нових переділів, так і надмірного втручання влади, побудованій на синкретизму (нерозчленованості) влади від елітного бізнесу. Частина сучасного елітного сектору розуміє довгострокові переваги правових гарантій над силовими і готова грати за правилами та вста-

новлювати ці правила. Бізнес-групи елітного сектора, зорієнтовані на західні ринки, мають потребу легалізації капіталів та ведення бізнесу на цивілізованих засадах; зорієнтовані на національний ринок – потребу у підвищенні платоспроможності населення та внутрішніх суб'єктів господарювання, що, своєю чергою, передбачає обопільну детінізацію доходів елітних та ординарних структур.

Серед високих державних службовців є представники, здатні чинити опір процесу синкретизації влади, його певному обмеженню та введенню у кероване річище. Спостерігається також хоч і слабка, але постійна тенденція до омолодження пострадянської еліти, посилення в колі нової еліти антигібридизаційних (антисинкретичних) владних тенденцій.

Список використаних джерел

1. Конституція України. – К.: Українська правнича фундація, 1996. – С. 4.
2. An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings / The OECD. – Paris, 2011. – P. 22.
3. Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries / The OECD. – Paris, 2008. – P. 122.
4. Свідзинський А. В. Синергетична концепція культури / А.В. Свідзинський. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 696 с.
5. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів / В.А. Предборський. – К.: Кондор. – 614 с.

УДК 339.9.138

С.В. ТКАЧУК,
к.е.н., Національний університет харчових технологій

Теоретичні та практичні підходи до розуміння та класифікації споживчих потреб

У роботі аналізуються існуючі підходи до розуміння категорії «потреба», погляди на класифікацію потреб та їхню ієрархію. Пропонується бачення споживчих потреб з урахуванням психологічних та маркетингових аспектів, а також їхня класифікація з погляду наявності чи відсутності у них аспекту самореалізації.

Ключові слова: потреба, первинні потреби, вторинні потреби, стратегія поведінки, тип особистості, ключові фактори здійснення покупки.

В работе анализируются существующие подходы к пониманию категории «потребность», взгляды на классификацию потребностей, их иерархию. Предлагается видение потребительских потребностей с учетом психологических и маркетинговых аспектов, а также их классификация с точки зрения наличия или отсутствия в них аспекта самореализации.

Ключевые слова: потребность, первичные потребности, вторичные потребности, стратегия поведения, тип личности, ключевые факторы совершения покупки.

The existing approaches to understanding of the category of «need», views on needs' classification, their hierarchy are analyzed. It is proposed to understand consumers' needs, taking into account the psychological and marketing aspects and also their classification, depending on presence or absence of the aspect of self-realization.

Keywords: need, basic needs, secondary needs, behavioral strategy, personality type, key factors of making purchase.

Постановка проблеми. Останнім часом маркетинг набуває дедалі більшого розповсюдження не лише на підприємствах, які пропонують матеріальні товари, він охоплює сферу послуг. На сьогоднішній день жодне підприємство не може бути орієнтоване суто на виробництво, ігноруючи вигоди, які диктує споживач. Особливістю, яка мала місце раніше, матиме і надалі, є складність, неоднозначність та розмаїття потреб споживачів, які повинні бути задоволені виробником. Вивченням специфіки споживчих потреб присвя-